

Заштита и промоција осетљивог архивског материјала из приватне Библиотеке Лазић¹

УДК 930.25:004.9

САЖЕТАК: Предмет овог рада јесте упознавање са могућностима нових дигиталних технологија у заштити и презентацији осетљивог архивског и другог библиотечког материјала у контексту концепта „паметне библиотеке“ (*smart libraries*), као и, с тим у вези, прилог предлогу нацрта за стандардизацију процеса дигитализације те грађе. Савремене дигиталне технологије и дигиталне алатке дају нове могућности истраживачима из поља хуманистике који сада на модеран и транспарентан начин могу истраживати ретке и осетљиве архивске материјале. Овај рад ће показати да архивски материјал, и у ери „Индустрије 4.0“ (*Industry 4.0*) и „Интернета ствари“ (*Internet of Things*) може бити изузетно важан део промоције једне културе у контексту паметних библиотека. Ипак, посебна пажња биће посвећена стандардизацији дигитализације која се тренутно спроводи у Универзитетској библиотеци.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: паметне библиотеке, нове дигиталне технологије, архивски материјал, библиотечки материјал, дигитализација, стандардизација.

РАД ПРИМЉЕН: 15. јул 2016.

РАД ПРИХВАЋЕН: 4. новембар 2016.

Василије Милновић

milnovic@unilib.rs

Милена Костић

mkostic@unilib.rs

Матеа Милошевић

milosevic@unilib.rs

Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић“

¹ Рад настао у оквиру пројекта Safeguarding the fragile collection of the private archive of the Lazic family, за који је Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ добила грант Британске библиотеке из програма Endangered Archives

1. Увод

Концепт паметних библиотека се интензивно развија у ери „индустрије 4.0“ где „интернет ствари“ постаје свепрожимајући (Evans, 2011). Улога паметних библиотека у том контексту јесте да постану главна информативна средишта у оквиру којих се експериментира са новим технологијама и упознаје са концептима везаним за технологију. Данас су библиотеке центри учења нових технологија и истраживања помоћу истих, а све ради продуктивније, концизније, свеобухватније и лакше истраживачке делатности. Пре свега, библиотеке представљају улаз у свет дигиталног. Оне су предвиђене каоместа у којима се најпреимплементирају нове технологије (Min, 2012; Younis, 2012), које касније могу имати ширу привредну или јавну примену, па су тако библиотеке и потенцијални економски инкубатори. Представљају најлепши начин да се пригрле нове технологије и да се избегне дигитални егзил.

Основни циљ пројекта *Safeguarding the fragile collection of the private archive of the Lazic family* јесте трајно похрањивање и заштита изузетно вредне колекције која се налази у приватном власништву Удружења грађана „Адлигат“ (Библиотека Лазић). Колекција која ће бити дигитализована и приказана јавности састоји се од неколико потколекција: правне публикације, ратне публикације, периодика, календари и архивска грађа. Овај материјал има и додатну историјску вредност у склопу актуелног обележавања стогодишњице Првог светског рата. Поред тога, овај материјал је изузетно релевантан за високошколске библиотеке будући да је једним делом састављен од униката и ретких издања која се не могу наћи у фондовима других библиотека. Шири и стручна јавност ће први пут бити у прилици да види *Преглед листова*, тајни часопис Владе Србије у егзилу штампан у Женеви, као и преглед актуелних вести са савезничке и непријатељске стране. Материјал је драгоцен широком кругу истраживача: од историчара и социолога, преко антрополога и филолога, до библиотекара и архивара.

Посебно је важно нагласити да је у питању заједничко прегнуће јавног и невладиног сектора, то јест, академске институције – Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ и удружења грађана „Музеј књиге и путовања – Адлигат“. Овај вид сарадње значајан је као савремена форма пројектних активности која ће бити заокружена учешћем приватног сектора. Изапавши из строга оквира своје примарне

делатности, библиотека иде у сусрет потребама других организација и струка, што је – укључујући нужни мултидисциплинарни приступ – важну контексту даљег напретка друштва, концепта „паметних градова“ (*smart cities*) и паметних библиотека, као централних информативних пунктова (*hubs*) будућег друштва знања.

2. Пролегомена Универзитетске библиотеке ка концепту „паметних библиотека“

Уз пуну свест о значају отвореног приступа за достизање „друштваснања“ (*knowledge society*) и улози високошколских библиотека у дисеминацији знања, ови изузетно осетљиви материјали биће представљени корисницима посредством нове дигиталне технологије Magic Box, која је погодна за презентацију и интерактивни приказ осетљивог материјала. Претраживање дигиталних садржаја је транспарентно, преко екрана осетљивог на додир, док се конкретна публикација истовремено може посматрати иза екрана у аутентичном стању. Поред дигитализације штампаних публикација, овај уређај омогућава корисницима да прегледају галерије слика, 3Д приказе и филмове. Овај екран обезбеђује јединствено искуство заинтересованима за ретке или осетљиве публикације чији је приступ обично ограничен. Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ је прва институција у источној Европи и трећа библиотека на свету која поседује овај уређај, који ће постати својеврсни пулсирајући прозор у свет интересовања стручњака из различитих хуманистичких дисциплина.

Према уговору потписаном између Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ и Британске библиотеке, сви дигитализовани материјали биће доступни на сајту Британске библиотеке², као и у оквиру посебног дигиталног репозиторијума Универзитетске библиотеке, чија је израда у току. С обзиром на план пројекта, мастер фајлови чуваће се у tiff формату, одвојено на *cloud* платформи – *Therefore*, у власништву Универзитетске библиотеке, док је у току припрема дигиталног репозиторијума са претраживим садржајем, и то тако што ће у овом будућем репозиторијуму корисницима бити доступне само слике докумената без контрастне позадине и калибрацијских картица. За

² http://eap.bl.uk/database/overview_project.a4d?projID=EAP833;r=9741#project_outcome

Слика 1. Magic Box

припрему ових колекција користиће софтвер *docWorks*, који је основни модел програма за приређивање садржаја у *Magic Box*-у.

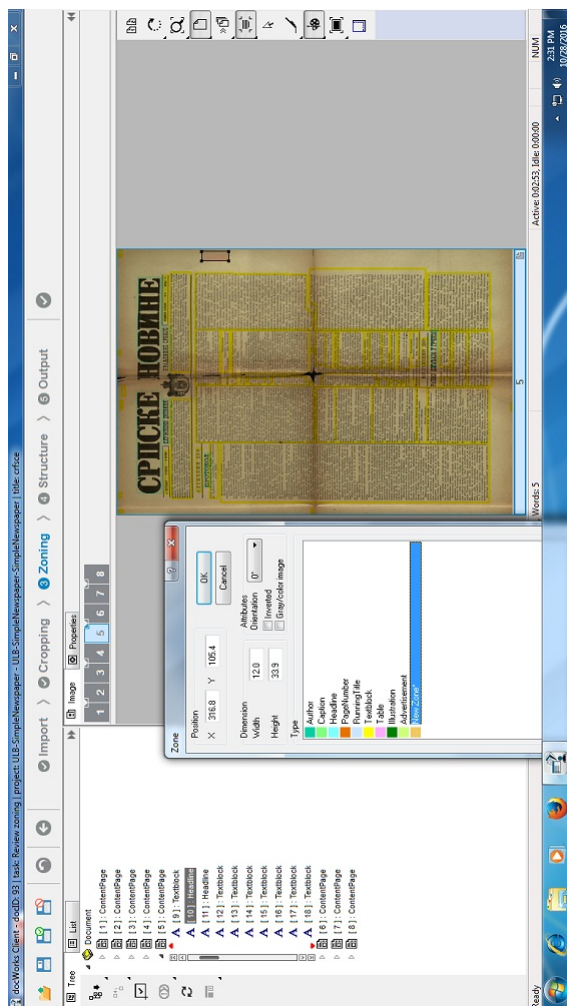
Припремање материјала у програму *docWorks*³ обухвата следеће кораке:

1. исецање (*crop*) површина појединих страница дигиталних објеката;
2. зонирање објеката сегментирањем страница у блокове и ступце са дефинисаним површинама за OCR (*Optical Character Recognition*) и одређивањем њиховог типа у зависности од функције у објекту: наслови, текст, аутор, слике итд.;
3. сређивање структуре објекта (ставка, поглавље, чланак) повезивањем одговарајућих наслова и припадајућих садржаја;
4. исправљање текста и метаподатака;
5. стварање готових објеката у форми METS/ALTO фајлова прикладних за приказ у *Magic Box*-у и репозиторијуму.

Сви поменути кораци подразумевају прво аутоматску анализу, а тек потом ручно исправљање.

Будући да PDF нуди лимитиране могућности претраге по кључним речима, Универзитетска библиотека је усвојила METS/ALTO фајлове. Треба нагласити да смо прве овакве фајлове добили преко учешћа у пројекту *Europeana Newspapers*, а да смо потом успели први у Србији, уз наше колеге из Народне библиотеке

³ <http://content-conversion.com/#docworks-2>

Слика 2. docWorks

Србије, да их самостално производимо у неограниченим количинама. Најједноставнија дефиниција ових фајлова јесте да преко њих институције своје дигиталне објекте могу прилагодити тако да добију претраживе документе. То је управо оно што ће се применити на дигитализоване материјале у оквиру поменутог пројекта.

METS и ALTO стандарди су установљени ради лакшег описа дигитализације штампаних материјала. Идеја је била да се раздвоје описне информације од самих садржаја материјала да би се дигиталним објектима руковало на једноставнији начин, јер када су сви подаци у једном XML фајлу (као што је случај код TEI – *Text Encoding Initiative* формата), XML фајл је огроман.

METS (*Metadata Encoding and Transmission Standard*) је слободан стандард заснован на XML-у (XML based open standard) који је 2001. године установила Конгресна библиотека у Вашингтону и користи се за дугорочно чување фајлова којим се описују дигитални објекти, штампани медији (књиге, новине, часописи), аудио или видео материјали итд. METS обично садржи више врста стандарда метаподатака: описне, административне, структурне информације, затим стандарде физичке и логичке структуре, као и линкове ка другим дигиталним објектима, сликама, аудио/видео и текстуалним фајловима.

ALTO (*Analyzed Layout and Text Object*) је слободан стандард заснован на XML-у, који је такође основала Конгресна библиотека. Сврха му је дигитални опис распореда штампане стране тако да је могуће поново изградити оригиналну страницу. Овај фајл обухвата садржаје појединачне стране дигиталног документа и може садржати тагове који доносе више података о самом објекту. Описује стилове, распоред и тип блокова информација.

Дигитални објекти структурирани на овај начин биће много оперативнији за употребу и омогућиће јединствену претрагу – и у физичком простору, кад је реч о новој технологији *Magic Box* и онлајн, када је реч о специјализованом дигиталном репозиторијуму – са резултатима који ће кориснику омогућити детаљан преглед садржаја колекције, као и брзу и лаку претрагу кроз садржину преко кључне речи. Овоме треба додати да ће, осим самог садржаја дигитализованог објекта, кориснику бити доступни и метаподаци објекта – који су већ начињени – али и додатна експертска литература, када је реч о самој теми датог објекта. На тај начин књига није само дигитализована; такође је и датификована (*datafied*). Књиге постају data sets, односно text cor-

pora, а речи постају *data points*. Машине, дакле, постају читаоци (*readers*).

3. Прилог Универзитетске библиотеке предлогу нацрта дигиталног репозиторијума Републике Србије

Будући да је имплементација овог пројекта још у току, намера је да закључке пројекта представимо на завршној стручној конференцији, уз учешће познатих стручњака и потенцијалних заинтересованих партнера из различитих области ка којима је пројекат усмерен. Тиме ће се широј јавности пружити могућност да активно учествује у оваквим активностима. Пројекат ће имати додатну вредност кроз заснивање шире, јавне дискусије о концепту паметних библиотека и „дигиталног грађанства“ (*digital citizenship*). Истовремено међународни пројекти су начин, не само да се у ограниченим условима финансирања јавних институција, нарочито оних из домена културе и науке, допуну буџет, већ и да се врши стручно усавршавање и напредовање запослених.

До сада се у Србији појам дигитализације најчешће поистовећивао са појмом скенирања материјала. Разуме се, по правилу се узимају у обзир међународни стандарди који су увек основа за израду општих препорука док се не произведе обједињени домаћи стандард, као што су *Technical Guidelines for Digitizing Cultural Heritage Materials*⁴ или стандарди које препоручује Унеско⁵. У координацији са Британском библиотеком, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ усваја нове концепте дигитализације који садрже и нове стандарде.

Поступци којима се до данас водила дигитализација књижне грађе у Србији створили су бројне дигиталне репозиторијуме⁶ и доказали да је

⁴ http://www.digitizationguidelines.gov/guidelines/FADGI_Still_Image_Tech_Guidelines_2016.pdf (приступљено 27. 10. 2016).

⁵ http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/digitization_guidelines_for_web.pdf (приступљено 27. 10. 2016)

⁶ Ово су неки примери домаћих дигиталних репозиторијума: Дигитална Народна библиотека Србије (<http://www.digitalna.nb.rs/>), Претраживе дигитализоване историјске новине (<http://www.unilib.rs/istorijske-novine/pretraga>), Дигитална библиотека Матице српске (<http://digital.bms.rs/ebiblioteka/>), Дигитална Библиотека града Београда (<http://dlibra.bgb.rs/dlibra>)

Србија спремна да успешно одговори на још један захтев информатичке револуције. Упркос силовитом темпу развоја и убрзаном напретку у овој области, кадрови оријентисани на рад и усавршавање у сфери дигитализације књижне грађе успешно одговарају ритму који диктирају најнапреднији међународни центри у овом домену. Ради успешног обављања послова дефинисани су и први нацрти стандарда који добијене дигиталне објекте треба да обједине у квалитету. Следећи дугогодишњу успешну праксу у дигитализацији књижне грађе, Универзитетска библиотека покушава да одговори на стандарде за дигитализацију Британске библиотеке, једног од светских лидера у овој области.

Сврха Програма за угрожену архивску грађу (Endangered Archives Programme – EAP) јесте заштита грађе кроз проналажење прикладних услова за њено чување и истовремену дигитализацију, која би обезбедила дугорочно складиштење и шири приступ дигиталним објектима (Endangered, 2016). Да би се одговорило на захтеве програма, изузетно је важно да дигиталне копије одговарају архивским стандардима. Неки стандарди које испред својих партнера поставља Британска библиотека већ се налазе у списку стандарда и успешно примењиваних пракси институција које се баве дигитализацијом у Србији, али неки стандарди постављају и нове изазове и помажу да у овој области – као чувари овдашње баштине и њени промотори у складу са најновијим концептима као што су Индустрија 4.0 и паметне библиотеке – будемо још успешнији и бољи.

Док су захтеви креирања дигиталних копија физичких објеката везани за резолуцију – минимум 300dpi (*dots per inch*), или формат tiff (*Tagged Image File Format*) – већ увелико примењивани и добро познати у овдашњој пракси, одговарајући на захтеве Програма за угрожену архивску грађу, упознали смо и нове праксе и стандарде те смо, на тај начин, спонтано радили на усавршавању сопствених смерница.

Пре свега, рад на овом пројекту, као прилог нацрту стандарда за дигитализацију старе и ретке књижне грађе у Универзитетској библиотеци, унео је две нове димензије: боју и дужину.

Као што географску карту (пример дводимензионалне слике географског подручја) ближе објашњавамо помоћу размере и боје, скен или фотографију (слику дигитализованог објекта) прецизније ћемо одредити лењиром (*ruler*), као размерском величином и калибрацијском картом боја (*color calibration card*), као додатним описом. На овај начин сваки скен или свака слика пружиће прецизније податке о стварном физичком изгледу објекта, дајући недвосмислени податак о прецизним

димензијама, а захваљујући калибрацијској карти боја или колор шеми, још прецизнији увид у колорит објекта.

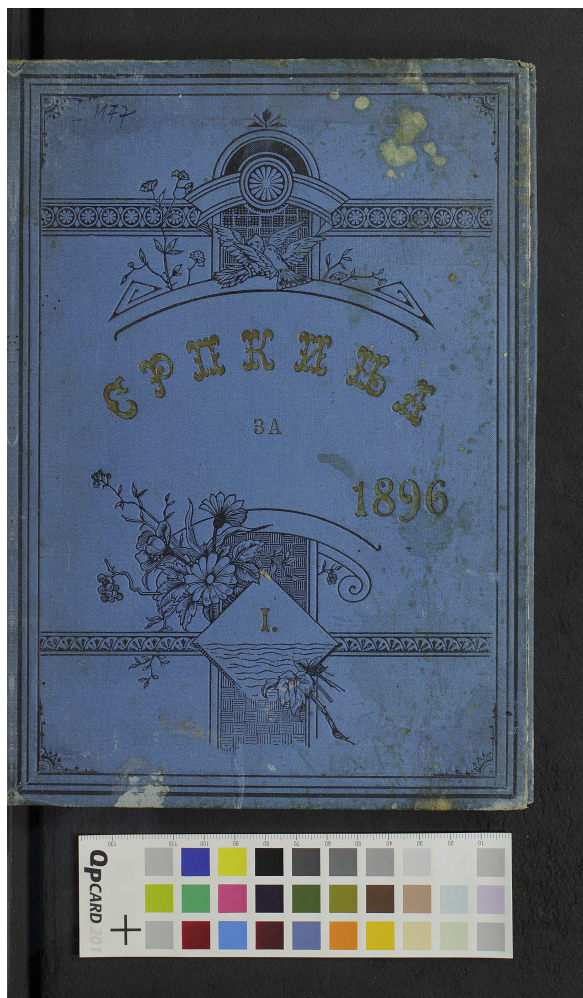
Разни извори светла имају различите температуре, па слике снимане у другачијим условима немају прецизне боје објекта. Да би се ово донекле избегло, користи се тзв. *White Balance*, или „баланс белог“, то јест корекција боја на основу извора. Овако кориговане боје мењају равнотежу између RGB (red, green and blue) кривих (*RGB curves*), али не и њихов облик и позицију, па се на слици битније мења осветљеност, али не и саме нијансе. Такође, због различитог начина репродукције или стварања слика на различитим уређајима не добијамо идентичне боје. Управо зато да би овако настале конверзије биле мање и слика квалитетнија, са што мањим разликама, развијено је управљање бојама (*Color Management*).

Једна од главних алатки за управљање бојама је калибрацијска картица боја или колор шема. Подешавање боје да одговара стварним нијансама на фотографији је један од изазова и у дигиталној и у аналогној фотографији. Шведска компанија *QP Cards AB* из Гетеборга ове потребе створила је исплативо и ефикасно решење које функционише на основу бесплатног корективног софтвера и калибрацијских картица које се плаћају и доступне су у неколико верзија.

QR картица (*QPCard*) је само један од прихваћених модела калибрацијских картица. Ове картице се набављају као индустријски, тј. фабрички произведене, најчешће су од картонског материјала и није дозвољено њихово самоиницијативно штампање, посебно ако се користе да би се њима одговорило на неки стандард. Са једне стране обично имају лењир, док се целом дужином простире колор шема.

Корекција боја на сликама са QR картицом могућа је помоћу софтвера за калибрацију, *QPColorsoft 501*, који се може преузети са сајта произвођача. Тим софтвером и QR картицом постављеном у сцену снимања – најбоље паралелно у односу на сензор фото-апарата или камере, тако да није постављена под углом или у некој сенци током снимања, креира се референтни профил. Пошто се фискира „баланс белог“ за дате услове и потом креира одговарајући профил боја са задатим вредностима, прави се референтни профил за корекцију и све наредне слике снимљене са QR картицом могуће је подвргнути калибрацији.

Калибрација се врши тако што се алатком *Select* обухвати (уоквири) QR картица, а затим фино подеси по свим бојама са картице, тако да

Слика 3. QrCard

свака заузме право место у формираном шаблону, а затим се креира одређени профил боја и референтни профил за калибрацију. Када се креира профил довољно је све следеће снимке, настале у истим условима осветљења и са истим балансом беле боје, подвргнути групној корекцији боја.

Када би се равноправно – поред tiff-а, као прикладног формата слика, и 300dpi, као основне минималне резолуције, довољне и неопходне за OCR, потпуно обухваћене површине сниманог објекта, такођећи од ивице до ивице – у сваку слику дигиталног објекта укључила и једна колор шема са лењиром, онда би овако креиран дигитални објекат био готово потпуно идеална слика реалног.

Разуме се, читав процес дигитализације, као и сам потенцијални будући стандард, мора поседовати спровођење контроле квалитета и поступак евалуације дигитализације. У оквиру нашег пројекта, Универзитетска библиотека се руководила упутством ЕАР програма и спроводила следеће мере:

1. на крају сваког радног дана неопходно је извршити контролу квалитета направљених скенова;
2. скенови се копирају на екстерни хард-диск и чувају на различитим локацијама (back up);
3. када се слике сачувају треба проверити да ли су све ротиране тако да је материјал читљив;
4. непосредно пре коначног трајног похрањивања материјала примењује се *MD5 checksum* за детекцију грешака.

MD5 checksum, што у дословном преводу значи „контролна сума“, представља 128-обитну суму, попут отиска прста за одређени фајл, са изузетно малом вероватноћом да се добију две идентичне вредности контролних сума за два различита фајла.⁷ То је изузетно важно за поређење самих фајлова, као и за контролу њиховог интегритета. Да бисмо разумели како функционише ова вредност, треба претпоставити да постоје физички раздвојене две сличне огромне датотеке за које треба утврдити да ли су међусобно исте или различите, а да их притоме није могуће спојити и упоредити директно. Помоћу *MD5 checksum* – а довољно је израчунати појединачне контролне суме за обе датотеке, а

⁷ <http://www.fastsum.com/support/md5-checksum-utility-faq/md5-checksum.php>

Слика 4. Пример корекције помоћу QPcolorsoft 501

потом их упоредити да би се добио недвосмислен податак о томе да ли је реч о истом или различитом објекту.

Примена добрих пракси успешних светских центара за дигитализацију може бити чврст темељ за озбиљније дефинисање стандарда на нивоу институције, али и дигитализације књижне грађе једне државе у целини. На овај начин, стандардизовано снимање дигиталних објеката могло би успешно да послужи као основа за уједначавање квалитета дигитализованих материјала појединачних институција. Уједначавање дигиталних објеката и међусобна сарадња институција ујединили би донекле распршену енергију дигиталних центара у земљи, што би резултирало јединственим и обједињеним дигитални репозиторијум на националном нивоу.

4. Значај и садржина дигиталне колекције у оквиру Endangered Archives пројекта

У оквиру колекције Библиотеке Лазић, која је дигитализована у Endangered Archives пројекту Универзитетске библиотеке, налази се неколико већ поменутих потколекција. Дигитална збирка, обухваћена пројектом, броји 50.055 дигитализованих страница.

4.1 Потколекција „Правне књиге“

Књиге из области права које су изазвале велико интересовање комисије Британске библиотеке за додељивање Endangered Archives гранта, могу се, условно, поделити у две групе: оне које је објавио Геца Кон и остале правне публикације.

Геца Кон је најважнији српски и југословенски издавач на почетку XX века, хапшен током Првог светског рата од аустроугарске војске због глорификације победа српске војске, а током Другог светског рата, као припадник јеврејске заједнице у Србији, са остатком породице затворен је у логор где је и умро. Издавачка делатност Геце Кона је у одређеним моментима била већа од свих других издавача у Србији заједно. Неки најбитнији наслови српске књижевности, историје или права објављени су управо захваљујући овом великану. Узимајући у обзир његову активност у Првом светском рату и јеврејско порекло, његове публикације биле су масовно уништаване током оба светска рата. Тако је, примера ради, аустроугарска војска током окупације „уприличила“

јавно спаљивање његових издања, док су га у Другом светском рату Немци узимали за пример антијеврејске пропаганде, нарочито током 1941. Књиге из његове књижаре конфисковане су и прослеђене у Беч. Током самог рата, издавачку компанију преотела му је фашистичка издавачка кућа „Југоисток“, да би, након ослобођења, ова компанија постала „Просвета“ – најважнија државна издавачка кућа између 1950. и 1990. Такође, након ослобођења, његове публикације сматране су непожељним, јер су доживљаване као дело „класног непријатеља“. Зато се нека његова издања данас сматрају ретким. То нарочито важи за поједине публикације из области права, које притом никада нису дигитализоване, а веома често су у јако лошем физичком стању.

Будући експертска литература, ове публикације нису штампане у великом броју примерака, а с обзиром на то да су њихови предмети најчешће одређени закони из доба предратног капитализма, оне су додатно уништаване, па данас спадају у ретка издања. Посебну вредност даје чињеница да готово све публикације из ове потколекције потичу из личних библиотека људи важних за српско право и државу. У том смислу, белешке и *Ex Libris*-и су често једини траг постојања појединих књига и представљају вредност за себе. Овде можемо поменути само неке наслове:

1. „Политичке и правне расправе“, Слободан Јовановић, 460 страница, 1910. Изузетно ретка публикација једног од најеминентнијих српских интелектуалаца, који је у доба егзила током Првог светског рата био председник Прес-бироа српске владе, а касније председник Српске краљевске академије и ректор Универзитета у Београду, професор јавног права и декан Правног факултета. Као припадник старог естаблишмента, његова литература била је уништавана након Другог светског рата. Ко год је у кући имао његове публикације, ризиковао је да буде испитиван у полицији. Рехабилитован је тек 2007. Овај примерак припада легату професора Петра Бингулца (1897–1990), у власништву Библиотеке Лазих.
2. „Уговор о продаји и куповини, предавања на Правном факултету“, Живојин М. Перић, 149 стр, 1920. Изузетно ретка публикација најпознатијег српског адвоката између два рата. Овај примерак има ознаку Библиотеке Врховног суда.
3. „Првобитно словенско право пре X века“, Карло Кадлец, 130 стр. Изузетно ретка студија.

Укупан број публикација у овој потколекцији је 132. Ниједна публикација никада пре није била дигитализована, па њихову дигитализацију жељно ишчекују страни експерти и шира јавност.

Други део ове потколекције чини 29 ретких правних издања која нису објављена код Геце Кона. То су неке од следећих публикација:

1. „Измене и допуне уредбе о ратним инвалидима и други прописи о инвалидима“, 1938, 130 стр. Изузетно ретка публикација, нарочито важна због ретроспективног погледа на положај и третман ратних ветерана.
2. „Закон о уређењу Министарства иностраних послова и дипломатских и конзуларних заступништва Краљевине Југославије у иностранству“, 32 стр, Државна издавачка кућа Краљевине Југославије, Београд, 1929. Изузетно ретка публикација за официјалну употребу коју су користила сва југословенска конзуларна представништва у Европи, где су, поредосталих, радили и неки најистакнутији представници српске књижевности и културе: Иво Андрић, Милош Црњански, Јован Дучић. Овај примерак припада легату професора Петра Бингулца.
3. „Збирка закона новог доба прокламација Њ. В. Краља од 6. јануара 1929. године“, 67 стр, коју је штампао др Часлав М. Никитовић 1929. Изузетно ретка публикација. Занимљиво је да су ови закони остали на снази и у време увођења диктатуре. Припада легату судије Слободана Тирића.

4.2 Потколекција „Ратне публикације“

С обзиром на тадашње трагичне догађаје, српска ратна издања (1914–1918) представљају специфичан библиотечко-архивски материјал. Након победа на Церу и Колубари, Србија је нападнута са трију страна, па је, након очајничких борби, одлучено да се цеодржавни апарат, влада, парламент, војска и огроман део српског народа повуче у Грчку. Будући да се војска кроз албанске планине повлачила зими, мање од 200.000 људи завршило је ово трагично путовање. Тако се дошло до јединственог положаја у историји: да једна држава, са владом, парламентом и законодавством, настави да постоји, али без територије. Један од најважнијих доказа тог континуитета јесте ратна издавачка делатност, па не треба да чуди што се све публикације штампане на Крфу (где је било седиште српске владе), у Бизерти у Тунису (где

је боравио велики број рањеника) и у Солуну, према нашем закону, третирају као национално културно добро. Ово важи и за поједине ретке публикације објављиване међу српском емиграцијом у Женеви, Ници, Лондону и у САД. Библиотека Лазих има једну од најдрагоценијих збирки ратних публикација, а у оквиру Endangered Archives пројекта биће дигитализовано 156. Међу њима су:

1. „Енглеско-српски речник“, Ђорђе А. Петровић, 192 стр, Солун, 1918. Изузетно ретка публикација, коју су користили војници да би комуницирали са енглеским лекарима.
2. „Закон о изменама и допунама закона о Народној банци“, 5 стр, Крф, 1916. Изузетно ретка публикација коју не поседује ниједна друга библиотека у Србији.
3. „Тајна превратна организација извештај са претреса у војном суду за официре у Солуну по белешкама вођеним на самом претресу“, 638 стр, Солун, 1918. Изузетно ретка публикација о окривљеним официрима за покушај атентата на српског престолонаследника који су претходно смакли краљевску династију Обреновић 1903. године. Ово је највећи судски процес који се одиграо током рата.
4. „Српски школски дан у Француској 13/26 марта 1915 године“, 242 стр, Ниш, 1915. Веома ретка публикација писана у време повлачења српске војске. Ова публикација требало је да послужи као доказ да српска војска има подршку савезника.

4.3 Потколекција „Периодика“

1. *Преглед листова* је публикација која ће први пут бити јавно приказана. Реч је о тајном информативном часопису Владе Србије у егзилу, објављиваном у Женеви, у малом тиражу (вероватно, мање од 50 примерака, од којих за само трипостоје сазнања да су сачувана). Занимљиво је да се часопис штампао на различитим типовима папира, на хектографу, зависно од тренутне ратне ситуације. „Преглед листова“ је заправо сачињен од одабраних информативних и новинских текстова из савезничке и непријатељске штампе, о тренутним ратним активностима и медијској слици Србије. Означено као „строго поверљиво“, било је намењено само највишим члановима владе и највишем официрском кадру. Највећи број примерака је неповратно уништен. Четири и по хиљаде сачуваних страница, у поседу Библиотеке Лазих, овом

дигитализацијом ће, у складу са највишим стандардима, бити први пут представљено српској јавности.

2. *Мисао* је изузетно редак српски ратни часопис штампан у Енглеској. Постоје само четири броја овог часописа и сви су у поседу Библиотеке Лазих. Уређивали су их тамошњи српски интелектуалци. Сва четири броја су дигитализована.
3. *Крфске новине*, 500 стр. Веома важна публикација јер су у њој, у току рата, српски књижевници, нарочито песници, објављивали своје радове. Касније ће ово стваралаштво бити сматрано најзначајнијим српским ратним стваралаштвом. Овај часопис је у саставу легата Стевана Бешевића, једног од уредника.

4.4 Потколекција „Календари“

Ово је према речима комисије за доделу гранта Британске библиотеке веома драгоцен колекција. Календари су увек били омиљена периодика, објављивани једном годишње, најчешће на хартији слабог квалитета, у облику књиге сачињене од најразличитијих садржаја из популарне науке и забаве, замишљене као штито за читаву годину. Најчешће су уништавани на крају године, па су због тога, као и због слабог квалитета папира, данас изузетно ретки. Дигитализација неких календара из ове потколекције, нарочито оних из XIX века, представља прави стручни изазов услед изузетне осетљивости материјала. Управо због тога, власници оваквих публикација не желе да их прикажу широј јавности у физичком облику, чак ни у прилагођеним условима, па ће јавност овим путем први пут бити у могућности да види неке од календара.

1. „Вардар: календар за 1898“ – календар за 1898, 62 стр, издање књижарнице Љ. Јоксимовића, 1897. Изузетно редак календар који није у фонду Народне библиотеке Србије.
2. „Орао: велики илустровани календар за годину 1889. која је проста, има 365 дана“ – илустровани календар за 1889, за 365 дана, 176 стр, Нови Сад. Веома ретка публикација, значајна јер се у њој налазетекстови познатих српских писаца.
3. „Забавни календар за 1855“, Светозар Стојадиновић, Земун, 67 стр, написан пре реформе српског писма 1868. Изузетно је редак и сматра се културним добром од изузетног националног значаја.
4. „Српкиња: илустровани календар за наш женски свет за просту годину 1897“ – илустровани календар за даме за 1897 (издат 1896),

126 стр, Кикинда. Свакако једна од најређих публикација из ове потколекције, писана искључиво за даме. Ову потколекцију чине укупно 32 публикације.

4.5 Потколекција „Архивски материјал“

Овај архивски материјал се односи на Први светски рат и укључује: неколико писама, бележака, као и разгледница из Првог светског рата, фотографију војника на дан капитулације Бугарске, неколико кратких писама, изузетно ретке разгледнице-фотографије Српског избегличког позоришта из Бизерте (Тунис) итд. Овај материјал посебно је значајан из угла актуелне стогодишњице Првог светског рата. Ова потколекција је посебно обогачена изузетно вредном колекцијом писама и телеграма, упућених породици (пре свега, супрузи Лујзи) војводе Живојина Мишића, поводом његове смрти, 1921. године. Збирка обухвата и говор одржан на самој сахрани. Већина поменутог архивског материјала никада није била ни објављена, а камоли дигитализована, па ће ово бити прилика да се стручна и шира јавност ближе упозна са овим материјалом. Укупан број јединица у потколекцији је 105.

5. Закључак

Из свега реченог, јасно је да се промоција и презентација националне баштине и њихова актуелизација, кроз савремене технологије и најновије концепте паметних библиотека, „интернета ствари“ и „индустрије 4.0“, не може адекватно спровести без ширег оквира и испуњавања стандарда на националном нивоу. Прилог предлогу нацрта Универзитетске библиотеке за стандардизацију процеса дигитализације само је први корак ка извесном „оживљавању“ вредне архивске и библиотечке грађе на нашим просторима. На актуелан и технолошки супериоран начин указује се на значај баштине, а како је овај процес део међународног пројекта, својеврсна вредна домаћа архивско-библиотечка грађа представљена је на недвосмислен, компаративан и транспарентан начин у оквирима заједничког европског наслеђа.

Литература

- “Endangered Archives Programme. Guidelines for photographing and scanning archival material”. http://eap.bl.uk/downloads/guidelines_copying.pdf. Приступљено 1.7.2016.
- Evans, Dave. “The Internet of Things: How the Next Evolution of the Internet Is Changing Everything”, 2011. http://www.cisco.com/c/dam/en_us/about/ac79/docs/innov/IoT_IBSG_0411FINAL.pdf. Приступљено 11.7.2016.
- Min, Byung-Won. “Next generation library information service – smart library”. *International Journal of Software Engineering and Its Applications* Vol. 6 no. 4 (2012): 171–194.
- Younis, Mohammed I. “SLMS: a smart library management system based on an RFID technology”. *International Journal of Reasoning-based Intelligent Systems* Vol. 4 no. 4 (2012): 186–191.